

C.S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR – TRISTEȚEA UNUI POLIHISTOR

ION MILITARU*

Abstract: How to create the portrait of a posterity when, instead of its content, you encounter the multitude of heterogeneous attempts and achievements that, by their very nature, refuse to be subsumed to a specialty? C.S. Nicolaescu – Plopșor: who was he, after all? Was he the narrator who created fairy tales that potentially can be compared to those of Creangă or Ispirescu? Was he the archaeologist who, even without having had major discoveries, opened nonetheless vast construction sites? Was he the passionate collector of folklore who, subdued to the fury of his passion, left behind all rigors? Or was he the one who, in times of dictatorship, had the necessary consciousness to save the cultural heritage during the final stretch of his life?

C.S. Nicolăescu-Plopșor was the one who, had a life that was insufficient to accomplish what his mind and time demanded and who came to meet others with the enthusiasm of a team, not that of an individual.

Key words: multitude, narrator, folklore, passion, heritage.

Nu există la C.S. Nicolăescu-Plopșor nimic de felul literaturii subiective, a confesiunilor cu privire la sine, la lume sau la istorie. Nu avea apetența jurnalului, a amintirilor sau memoriilor. Între manuscrisele sale postume nu s-a găsit nimic de acest gen. Nu ne sunt cunoscute din scrisul său circumstanțele vieții și nici ale cărților sale. Nu știm nimic despre alchimia numeroaselor sale specializări, a felului în care insatisfacția încerca să-l determine să treacă de la istorie la arheologie, apoi la antropologie sau folclor. A fost un *uomo universale*, un polimat și un polihistor într-o compoziție care predispunea la scenariul unic în care toate acestea să se regăsească în unitatea simplă a confesiunii.

Genul de scriitură pe care Nicolăescu-Plopșor l-a promovat nu era străin de emoția și pasiunea confesiunilor. Oral, susținea cu vervă și talent confesiunea, în scris, însă, niciodată. Viața pe care a trăit-o, istoria în care destinul l-a plasat, nu erau sărace în materia primă a unui astfel de gen. Nu a trăit o viață și nici o istorie care să facă improbabilă povestea, narațiunea, povestea vieții, autobiografia. Tot ce

* Cercetător științific I, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: militaruiou_n1@yahoo.com.

se poate consemna este inexistența acestora! Poate fi, însă, reconstituită o astfel de istorie în circumstanțele specifice ale genului sau ale timpului ca atare?

*

Ploșor nu s-a simțit bine în interiorul unei specializări și al singularității care rezultă din aceasta. A debutat în cel mai modern fel, cu antropologia, într-un timp în care antropologia se afla la începuturi. Revenit în țară, s-a văzut confruntat cu urgențe care nu erau ale antropologiei și nici măcar ale curiozității științifice aduse la zi. L-a pasionat arheologia cu întreg trecutul care se cerea adus la suprafață. Apoi istoria, apoi folclorul, apoi, în fine, grija în fața propriului său talent de povestitor. A fost un *polimat*, un *polihistor*, un *uomo universale* cum puțini se mai aventurau să fie în timpuri care păreau să fie total diferite.

*

A avut el satisfacția tuturor acestor genuri care, fiecare în parte sau toate la un loc, promiteau atât de mult? A onorat el genul în care destinul sau timpul l-au aruncat dincolo de orice promisiune, de orice așteptare, de orice merit? Este *polihistorul*, *polimatul*, *uomo universale* fericitul beneficiar al determinațiilor pe care specializarea, în condiția singularității, nu poate să le producă? Este un astfel de personaj lipsit de mister, inteligibil și la îndemână astfel încât, în anatomia sa, să ascundă cheia unei specii a culturii?

*

Care este fiziologia unei astfel de specii? Cum funcționează trecerea de la o specie a cunoașterii la alta și care sunt urmele acestei treceri? Nu ar putea fi reconstituită fizionomia *polimatului* și întreaga sa definiție pornind tocmai de la ce lasă în urmă, de la rămășițele unei cunoașteri care înțelege să spargă mereu limitele în căutarea de sine, a unui sine înțeles în sensul refuzului staționării și a dimensiunii sedentare? Este *polimatul* un nomad în căutarea cunoașterii complete sau doar un aventurier legat fatalmente de atributele peiorative ale ce înseamnă aventură și aventurier?

*

„S-a spus că istoria ar fi *nedreaptă cu polimații*. Unii sunt uitați, în vreme ce alții sunt înghesuiți într-o categorie pe care o putem recunoaște. Ei sunt reamintiți /.../ doar pentru o formă sau alta a diferitelor lor realizări”¹.

¹ Peter Burke, *Polimatul. O istorie culturală de la Leonardo da Vinci la Susan Sontag*, Editura Litera, 2021, p. 11.

Ce este un polimat? Este posibilă definiția unui astfel de om ale cărui calificări se întind pe atâtea întinderi ale cunoașterii? Este posibilă istoria fără un astfel de tip sau prezența sa inevitabilă? Și cum trebuie înțeleasă o astfel de prezență?

Despre Pico della Mirandola, faimos polimat al Renașterii, se spunea că *știe totul și ceva în plus*. Cunoașterea polimatului tinde spre această notă a ei, totul acesteia. De aici însă și reversul: „Calitatea de polimat are un preț /.../ prețul include superficialitatea”².

Descriși adesea drept „uomo universale, oameni care știu totul”³, nu fac față unei definiții. Peter Burke, cel care le consacră o extinsă biografie, nu oferă nici una. Oferă, în schimb, exemple și le face istoria.

Sindromul Leonardo; despre exuberanță

O simplă parcurgere a a titlurilor manuscrise ale lui Leonardo da Vinci aruncă în perplexitate istoricul: cum este posibil așa ceva? Cum este posibil ca ocupându-se de optică și infinitele, subtilele ei probleme: „despre natura văzului, pentru ce un spirit nu este vizibil, mișcarea imaginilor în ochi”⁴ etc. să treacă la astronomie, botanică, geologie, geografie, matematică, arhitectură, arte plastice, filosofie?

De aici înregistrarea negativă a tuturor eforturilor eșuate. El „nu a reușit să termine la timp și uneori nici măcar să finalizeze proiectele încredințate /.../ a intenționat să scrie tratate despre pictură, apă, anatomie, optică, zbor și mecanică, dar nici unul nu a fost terminat și multe nici măcar nu au fost începute”⁵.

De aici, „dispersarea intereselor și a energiei, abordarea centrifugală a cunoașterii”⁶, refugiul perpetuu în proximitate.

Din cele 7000 de pagini ale lui Leonardo, nu lipsește dimensiunea subiectivă, relatarea povestii sinelui și a prudențelor sale, a avânturilor și speranțelor. Prezența persoanei I singular și plural, în aforisme, de exemplu, nu este singura probă: „Nu mă obosesc să ajut. / Nu mă obosesc să servesc. / Toate lucrurile nu pot să mă obosească. /.../ În mod natural m-a făcut natura astfel”⁷.

Toată prudența funcționa asupra lui Leonardo ca avertisment asupra eșecului și a riscului, a deznădejdii și capitulării. Poate că întreaga gamă aforismelor sale nu trebuie văzute în alt registru decât al profilaxiei: „Neantul se instalează acolo unde moare speranța”⁸.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Ibidem*, p.18.

⁴ În Gheorghe Ghițescu, *Leonardo da Vinci și civilizația imaginii*, București, Editura Albatros, 1986, p. 152.

⁵ Peter Burke, *op.cit.* p. 56.

⁶ *Ibidem*, pp. 56–57.

⁷ Apud Gheorghe Ghițescu, *Leonardo da Vinci și civilizația imaginii*, București, Editura Albatros, 1986, p. 193.

⁸ *Ibidem*, p. 191.

A fost el un ins atins de disperare în fața tuturor acestor cunoașteri încercate succesiv sau simultan? Disperarea și deznădejdea nu au fost relatate pe față și nici cu referire la sine. I-a lipsit lirismul celuilalt dezabuzat în fața vieții, a lui Michelangelo, de exemplu, care nu a ezitat să dea curs prelungit tuturor deznădejdelor și deziluziilor legate de viață, de așteptări și încredere.

„Vai, obosit mă duc și nu știu unde / și înainte de-a afla mi-e teamă! / Mi-o spune și trecutul – la ce m-aș mai ascunde? / Acum când vârsta tot mai mult mă schimbă, / aud a morții neîndurată limbă / cum din adâncuri sufletul mi-l cheamă”⁹.

*

Dacă Renașterea a fost acea epocă a exuberanței căreia nu i-a lipsit nimic din ethosul întregului avânt spre o istorie diferită, de unde acea însoțire cu sentimentul tristeții căreia sonetul și rimele i-au dat o elocventă expresie? De la Dante, ultimul reprezentat al evului mediu și primul al modernității, cel care s-a exprimat paradoxal în saga dreptății din *Divina comedie*, și încrederea în *Vita nuova*, sonetul și rimele au fost constanta acestui sentiment. Shakespeare, contemporan cu Descartes, continuă să scrie sonete. După el, genul ca atare intră în declin.

*

„Cine așteaptă de la experiență ceea ce nu este în ea acelaia îi lipsește rațiunea”¹⁰. Ceea ce echivalează cu a spune că experiența nu este totul oferind astfel o cheie pentru experiențele limitate care îndeamnă la o perpetuă căutare, la o perpetuă părăsire.

*

„Calitatea de polimat are un preț”¹¹, și dacă din vasta literatură pe care aceștia au lăsat-o ar fi existat și cea confesivă, literatură a mărturisirilor și biografiei, am fi cunoscut acel preț. Din valoroasa *Viață a lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși* nu aflăm acest lucru. Cellini era prea difeit de marea familie a polimaților pentru a deveni purtătorul lor de cuvânt. „Când a înfăptuit un lucru virtuos sau care să semene cu adevărat a virtute, orice om, fără nicio deosebire, ar trebui să-și povestească singur viața, cinstit și fără ascunzișuri; nu-i însă potrivit ca o asemenea frumoasă îndeletnicire să fie începută înainte de patruzeci de ani”¹².

⁹ Michelangelo, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1986, p. 33.

¹⁰ *Ibidem*, p. 190.

¹¹ Peter Burke, *op. cit.*, 19.

¹² *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, Editura pentru literatură, 1964, p. 5.

*

Dezolarea în fața timpului care permite prea puțin în fața atâtor proiecte și speranțe își găsește tot în Michelangelo purtătorul de cuvânt: „Vai mie, Doamne! Iată, mă trădară / și zilele ce fug spre veșnicie / și-oglanda tot mai dreaptă și amară! / Așa se-ntâmplă celui ce-ntârzie / camine; zile multe nu-i rămân / și se trezește-ntr-o zi bătrân...”¹³. Benvenuto Cellini nu este departe când, în scrisoarea adresată lui Benedetto Varchi, la începutul autobiografiei sale, exprimă într-un sonet aceeași percepție asupra vieții: „Scriu azi această viață zbuciumată / Stăpânului Naturii, a-i mulțumi, / Căci, suflet dându-mi, el mi-l ocroti / De-a soartei izbitură nendurată”¹⁴.

Mai puțin ferit de „izbitura soartei”, Leonardo rămâne așa cum l-a caracterizat Michelet: „fratele italian al lui Faust”¹⁵.

*

Terenul pe care polimatul își poartă triumful, înfrângerile: interioritatea, exterioritatea. În propria interioritate acestea sunt trăite, în exterioritate sunt consemnate. Precizia aparține exteriorității. Niciodată trăirea artistului nu este martorul de încredere pentru ce este și ce nu este, pentru felul în care ce s-a încercat a atins marginea care să confirme ontologia, adică perfecțiunea.

*

În *Discurs asupra metodei*, Descartes arată cum, absolut al uneia dintre școlile cele mai bune din Europa acelor timpuri, colegiul iezuit La Fleche, din Paris, al cărui ideal era de a furniza totalitatea cunoașterilor posibile, filosofie, teologie, medicină, drept, matematici, poezie nu găsește „niciun lucru care să nu fie pus în discuție, și deci care să nu fie îndoielnic”¹⁶.

Aici este actul fondator al raționalismului modern, cu descendență directă din omnisciența polimaților renascentiști. Obiectivul său: introducerea ordinii acolo unde *uomo universale* produsese dezordinea în numele aceleași cunoașteri. Diferența era de ordin cantitativ: în timp ce polimatul dorea cunoașterea completă, omnisciența, Descartes dorea cunoașterea cu rădăcini în singularitatea subiectivă, în cogito.

*

Sindromul Faust; despre tristețe

Dacă polimatul nu a lăsat o literatură subiectivă a decepției, mărturisirea unui eșec subiectiv al cunoașterii, există o mărturisire indirectă a întregului spectru al dezamăgirii cogniției multilaterale. El aparține artei, mai precis tragediei și se

¹³ Michelangelo, *op.cit.* p. 32.

¹⁴ *Viața lui Benvenuto Cellini...*, p. 2.

¹⁵ Apud Ovidiu Drimba, *Leonardo da Vinci*, București, Editura Albatros, 1972, p. 134.

¹⁶ Descartes, *Discurs asupra metodei*, București, Editura Științifică, 1957, p. 38.

regăsește în piesa lui Goethe, *Faust*, numită, poate nu lipsit de legătură cu omnisciența, *tragedie*. Faust, ca polimat, exprimă întreaga înfundătură a acestui gen de cunoaștere, soluția salvatoare și urmările acesteia.

Nu există o mai patetică descriere a decepției polimatului decât o face Faust: „Am studiat, cu râvnă, ah, Filosofia / Din scoarță-n scoarță, dreptul, medicina, / Și din păcate chiar teologia, / Arzând de zel, / Și iată-mă acum un biet nebun, / Cuminte ca și mai-nainte. / În fața semenilor sunt magistru sau chiar doctor / De-atâția ani înțelepciunea o încerc, / Îmi port de nas discipolii / De-a curmezișul sau în cerc. / Și văd că nu putem să știm nimic. / Amărăciunea-mi arde în piept, / Sunt, eu, ce-i drept, mai breaz și mai deștept / Decât acei magistri, doctori, grămăticii și popi / Toți împreună; scrupule și îndoieli / În cuget nu mi se adună. / Și nici de iad și nici de dracul teamă nu mi-e. / În schimb nici bucurie n-am pe lume. / C-aș ști ceva deplin eu nu-mi închipui / Și numă amăgesc că aș putea / Să-ndrum pe alții sau să-nvăț pe cineva. / Nu am nici bunuri, nici argint, / Nici cinste și nici slavă pe pământ, / Un Câne n-ar putea să mai trăiască-așa”¹⁷.

La regnul canin reduce Faust statutul omniscienței sale. Este descrierea obiectivă a stării cunoașterii. Felul în care trăirea face față unei asemenea stări este patetic: „De m-ai vedea tu, Lună plină, / În chinul meu ultima oară, / Durerea-mi nu ți-a fost străină. / De-atâtea ori privind la tainicul tău foc / Vegheat-am, zbuțumându-mă-n același loc. / Peste hârtii și cărți, cu prietenie / Îmi apăreai în noaptea mea târzie. / O, dacă m-așputea plimba / pe măguri în lumina ta, / Cu duhurile prin livezi / pe lângă peșterile verzi! / Eliberat de chinurile minții, / De fumul, de funinginea științei, / O, de-aș putea pe plaiu înalt / În roua firii să mă scald!”¹⁸

Ce se poate face atunci când omnisciența nu conduce acolo unde țelurile ei închipuite nu au ajuns? Faust este un ins deprimat la capătul tuturor cunoașterilor, al tuturor experiențelor, alchimie, medicină și chiar teologie. Nimic nu i-a adus fericirea și nici măcar reforma lumii astfel încât condiția primordială a paradisului să fie recâștigată.

Bibliografie

- Burke, Peter, *Polimatul. O istorie culturală de la Leonardo da Vinci la Susan Sontag*, Editura Litera, 2021.
- Descartes, *Discurs asupra metodei*, București, Editura Științifică, 1957.
- Drîmba, Ovidiu, *Leonardo da Vinci*, București, Editura Albatros, 1972.
- Ghițescu, Gheorghe, *Leonardo da Vinci și civilizația imaginii*, București, Editura Albatros, 1986.
- Goethe, *Faust*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1953.
- Michelangelo, *Poezii*, București, Editura Minerva, 1986.
- Shakespeare, *Sonete și poeme*, București, Editura Minerva, 1974.
- Sonetul italian, vol. I, II, București, Editura Minerva, 1970.
- Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, Editura pentru literatură, 1964.

¹⁷ Goethe, *Faust*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1953, pp. 49–50.

¹⁸ Ibidem, p. 50.